

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΝΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

« Πεθαίνουν κι οι γλώσσες, βέβαια »...

ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΗ ΚΑΚΙΣΗ

Συναντήθηκαν στη Δεξαμενή, εκεί που υπάρχει κι η προτομή του Παπαδιαμάντη. Είπανε οι δύο τους ν' αρχίσουνε πάλι ένα διάλογο για τη γλώσσα, για τους λαούς και τις γλώσσες τους να εκφράσουν μερικές ιδέες που τους απασχολούν. Για το πού βρίσκονται σήμερα τα πράγματα εδώ γύρω, για το αν η αρχαία υπόθεση της ελληνικής έχει μέλλον και συνέχεια αντάξιά της στο μέλλον.

Φίλοι κι οι δύο από τα παλιά, ο Βασίλης Αλεξάκης ο πεζογράφος, ο συγγραφέας του πρόσφατου μπεστ-σέλλερ «Μ.Χ.», της «Μητρικής Γλώσσας» και των «Ξένων Λέξεων», κι ο Γιώργος Πανουσόπουλος ο σκηνοθέτης της «Μανίας» και των «Απέναντι», ο σε διαρκές «Ταξίδι του Μέλιτος» με τα ελληνικά και την ιστορία, διαφωνούν εδώ συμφωνώντας για τις αξίες και τον τρόπο αυτής της επίμονης και πληγωμένης, ποιητικότητας όμως πάντα γλώσσας:

-Ο σπουδαίος ομηριστής, βυζαντινολόγος αλλά και νεο-ελληνιστής Μανόλης Χατζηγιακουμής μου έλεγε προ ημερών πως όλη η υπόθεση της γλώσσας μας είναι ήχοι, τελικά. Καθαρά υπόθεση ήχου, παράδοση ήχων.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΝΟΥΣÓΠΟΥΛΟΣ: Δεν αναφέρεται, δηλαδή, στον γραπτό λόγο, αλλά στον προφορικό ο Χατζηγιακουμής: στον «πολιτισμό του αυτιού», που λέει κι ο Μανιάτης.

ΒΑΣÍΛΗΣ ΑΛΕΞάΚΗΣ: Τώρα, δεν ξέρω αν κανένας μας έχει ακούσει τόσες πολλές γλώσσες, ώστε να ισχυριζόμαστε ως Έλληνες τέτοια πράγματα...

Γ.Π.: Δεν αποκλείεται κι αλλού να ισχύει το ίδιο.

-Μα για όλες τις γλώσσες του κόσμου παρόμοια δεν πρέπει να είναι, λίγο-πολύ τα πράγματα;

Β.Α.: Εγώ, βέβαια, ακούω συνέχεια τρομερά κομπλιμέντα για την ελληνική από μας πιο πολύ τους ίδιους, με τον Υπουργό Παιδείας να πρωτοστατεί μάλιστα, λες και είμαστε μοναδική περίπτωση στον πλανήτη ολόκληρο. Αυτό δηλώνει, κατά τη γνώμη μου, πλήρη άγνοια για το τι συνέβη πριν, για το τι συμβαίνει αλλού, για, για... Αυτή η εθνικιστική έπαρση, που περνάει μέσα από ένα σωρό πράγματα και που πάνω στην οποία εγώ προσωπικά τρακάρω κάθε μέρα στην Αθήνα, είναι, τελικά, πολύ εξαντλητικό πράγμα.

-Τι εννοείτε ;

Β.Α.: Εννοώ πως υπάρχουν πολλοί εδώ γύρω που δεν ξέρουν πως και τα ελληνικά από άλλες γλώσσες προέρχονται, παλιότερες, που μιλούσαν ας πούμε στην Ουκρανία, και όχι μόνο.

Γ.Π.: Δεν πάει έτσι, δεν πάει έτσι. Η εξήγηση που δίνεις δεν είναι καλή. Η ελληνική γλώσσα, κι ας μην το ξέρει ο κάθε υπουργός αυτό αλλά το ξέρω εγώ, θεωρείται ονοματοποιός γλώσσα. Δεν είναι η μοναδική, αλλά τα αγγλικά και τα γαλλικά π.χ. ονοματοποιού γλώσσες δεν είναι. Τι να κάνουμε τώρα;

B.A.: Τι να κάνουμε;

Γ.Π.: Ξέρεις τι σημαίνει το να ονομάζεις τα πράγματα, έτσι ώστε αυτά τα πράγματα να παίρνουν έτσι την υπόστασή τους; Δεν είναι και μικρό πράγμα πολιτιστικά αυτό. Αυτό είναι ενδιαφέρουσα πολύ μαγκιά, δεν το καταλαβαίνεις;

B.A.: Ωραία. Και δεν γίνεται κι αλλού αυτό;

Γ.Π.: Θα γίνεται, αλλά όχι στις νεότερες ευρωπαϊκές. Θα γίνεται στα κινέζικα πιθανώς, σε άλλες γλώσσες με παρόμοια λειτουργία.

B.A.: Για σιγά: τώρα μπαίνουμε σ' ένα θέμα που δεν το ξέρουμε καλά. Εγώ τουλάχιστο δεν μπορώ να μιλήσω γι' αυτό. Αλλά είναι γενικώς παραδεκτό πως και τα ελληνικά προέρχονται από τα ινδοευρωπαϊκά, από μία γλώσσα κοινή για όλους τους ευρωπαίους. Δεν υπάρχουν ελληνικά στην πηγή. Στην πηγή βρίσκουμε την ινδοευρωπαϊκή ξέρουμε.

Γ.Π.: Μια θεωρία είναι αυτή. Η άλλη άποψη λέει πως η γλώσσα αυτή είναι των φιλολόγων εφεύρημα.

B.A.: Και η σχέση όλων των ευρωπαϊκών γλωσσών μεταξύ τους σε τι οφείλεται τότε;

Γ.Π.: Ο Πάουντ τελospάντων, ο ποιητής, ο ειδικός οπωσδήποτε, έχει δηλώσει πως «αν δεν υπήρχαν τα ελληνικά, θα ήμασταν μουγγοί». Η λέξη ενέργεια, θέλω να πω, για έναν άγγλο είναι σημειολογική, και τίποτα παραπάνω. Ένα σύμβολο, που να το εξηγήσει γλωσσικά, αν δεν καταφύγει στα ελληνικά, του είναι αδύνατο.

B.A.: Λέξεις όμως όπως Αθήνα, Όλυμπος, Παρνασσός...

-Υμηττός, Γαργηττός, Κηφισός, Θήβα...

B.A.: Ναι, δεν είναι ελληνικές λέξεις. Τις έχουμε πάρει από άλλους.

Γ.Π.: Και τι σημαίνει αυτό;

B.A.: Σημαίνει πως προηγήθηκαν της ελληνικής άλλες γλώσσες. Θέλω να πω, πως η έπαρση για οποιαδήποτε γλώσσα κατ' εμέ δεν δικαιολογείται, γιατί καμία γλώσσα δεν είναι προϊόν ενός και μόνο λαού. Άρα δεν δικαιούται ο υπουργός να βγαίνει και λέει διάφορα, κομπάζοντας για τα ελληνικά.

Γ.Π.: Δεν δικαιούται γιατί δεν τα ξέρει τα ελληνικά, αυτό να το δεχτώ. Αλλά όλη αυτή θεωρία περί ινδοευρωπαϊκής γλώσσας ένα παραμύθι φιλολογικό είναι, που οι γάλλοι σου, Βασίλη, πολύ το αγαπήσανε.

B.A.: Μα υπάρχει φιλόλογος στην Ευρώπη σήμερα που να το αμφισβητεί;

Γ.Π.: Δεν το ξέρω αυτό. Αλλά και αρχαιολόγος που να πει -Βρήκα ένα οποιοδήποτε γραπτό μνημείο αυτής της περίφημης ινδοευρωπαϊκής γλώσσας, δεν υπάρχει στον κόσμο όλο. Ας είναι, ρώτα και τη Ρομιγύ...

B.A.: Δεν θα πει αυτό που λέω κι εγώ η Ρομιγύ;

Γ.Π.: Δες πώς δουλεύει η παγκόσμια σύγχρονη επιστήμη, αν μη τι άλλο.

B.A.: Το όφελος της επιστήμης από τα ελληνικά ποιος μπορεί να το αμφισβητήσει; Αλλά αν το πλασάρουμε συνέχεια αυτό το όφελος παντού, μειώνουμε, δεν το μειώνουμε; Τι λες;

Γ.Π.: Λέω πες μου μια άλλη λέξη για τη λέξη δημοκρατία, μπορείς; Εγώ θυμάμαι ένα σήριαλ που κορόιδευε ο άγγλος πρωθυπουργός τον ιρλανδό πρωθυπουργό, που ζητούσε δημοκρατία για την Ιρλανδία, λέγοντάς του «-Εσείς δεν έχετε καν λέξη για τη δημοκρατία, κύριε ! ». Ο άγγλος την έβγαине, δηλαδή, στον ιρλανδό με ξένα κόλλυβα. Δεν σ' αρέσει, λοιπόν, σ' ενοχλεί, που η ελληνική έχει δώσει όνομα σε τόσα πολλά πράγματα;

B.A.: Επαναλαμβάνω: δεν την αμφισβητώ τη σημασία της ελληνικής γλώσσας. Για τη μοναδικότητά της δεν έχω πειστεί. Πόσω μάλλον από το «εμείς είμαστε και κανένας άλλος». Και για να επανέλθουμε και στα της αρχής-

-Επιτέλους...

Β.Α.: Βεβαίως και είναι μουσική η γλώσσα. Και από τις πέντε ή έξι χιλιάδες γλώσσες που μιλιούνται στον κόσμο σήμερα, το 5 τοις εκατό μόνο γράφονται. Τι άλλο, λοιπόν, να είναι η γλώσσα από μουσική; Μουσική εξαιρετική. Έτσι τη βρίσκω εγώ, όποια γλώσσα κι αν ακούσω. Με καλή, εννοείται, διάθεση, όχι όπως κάτι Αθηναίες στις στάσεις του λεωφορείου, που ξινίζουν τη μούρη τους μόλις ακούσουν πολωνικά ή τίποτα αφρικάνικα.

Γ.Π.: Μα, βρε Βασίλη, οι Αθηναίοι ξινίζουν τη μούρη τους και λαρισέικα ακούγοντας, και πατρινά, και κρητικά, και κυπριακά, ακόμα και κερκυρέικα...

-Έλα όμως που, από τον Όμηρο στον Παπαδιαμάντη, υπάρχει τρομερή κοινότητα ήχων και τρόπων, εντυπωσιακή ομοιογένεια γλωσσικής ροής.

Β.Α.: Σ' αυτό συμφωνώ. Και θα μπορούσαμε να προχωρήσουμε και πιο πέρα από τον Παπαδιαμάντη. Γιατί να σταματάμε στον Παπαδιαμάντη;

Γ.Π.: Εγώ εδώ θέλω να πω μια λέξη. Θέλω να πω τη λέξη λόγος. Το κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο αρχίζει με τη φράση «Εν αρχή ην ο λόγος». Η αιτία. Στα αγγλικά περιορίζονται στη λέξη, στη μονοσήμαντη γι' αυτούς λέξη *word*.

Β.Α.: Ούτε και σ' αυτό διαφωνώ, παρόλο που δεν σκοπεύω, τουλάχιστο στο προσεχές διάστημα, να ασχοληθώ με τις Γραφές και τις ερμηνείες τους.

-Είπατε όμως μόλις να πάμε και πέρα από τον Παπαδιαμάντη...

Β.Α.: Ναι. Να φτάσουμε στο μυθιστόρημα. Στον Ταχτσή, αν θέλετε.

Γ.Π.: Ο Παπαδιαμάντης όμως είναι ένα καλό παράδειγμα για να κάνουμε τον διαχωρισμό που εμένα μ' ενδιαφέρει του γραπτού από τον προφορικό λόγο. Επειδή έχει δύο γραφές, άλλη γλώσσα για τις περιγραφές κι άλλη

για τους διαλόγους: τέχνη και τεχνική για τις μεν, αυθεντικότητα και αμεσότητα για τους δε.

Β.Α.: Θέτοντας έτσι και το θέμα καθαρεύουσα-δημοτική. Η γλώσσα που μιλιέται, κι η γλώσσα η λόγια, η ποιητική. Πολύ, πάρα πολύ καλό παράδειγμα αυτό.

Γ.Π.: Κρατούσε δηλαδή ένα φανταστικό μαγνητόφωνο ο Παπαδιαμάντης στα καφενεία και τα ξεπατίκωνε όλα ακριβώς, και στο δικό του μέρος έκανε ό,τι ήθελε, τράβαγε για το ...υπερπέραν !

Β.Α.: Αυτό το 'κανε κι ο Καβάφης, ο πλέον λόγιος των λογίων. Κρυφάκουγε στις πόρτες, λένε, για να μάθει πώς ακριβώς μιλούσαν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Έστηνε αυτί ο Καβάφης ! Κι εγώ τον καταλαβαίνω όσο δεν φαντάζεστε: γιατί, όταν πρωτοπήγα στη Γαλλία, το πρώτο πράγμα που αγόρασα ήταν ένα μαγνητόφωνο το μικρότερο της εποχής, και ηχογραφούσα στη ζούλα, στο ταχυδρομείο, στη λαϊκή, στα καφέ, τις συνομιλίες που μπορούσα των καθημερινών ανθρώπων.

-Πριν αρκετά χρόνια σ' ένα συνέδριο για τη γλώσσα στο Μίλωνα στη Νέα Σμύρνη, ο Διονύσης Σαββόπουλος είχε την ιδέα να ηχογραφήσουμε τυχαίες ομιλίες από το δρόμο, και να τις αναπαράγουμε σε πολύ αργή ταχύτητα μετά: συνειδητοποιήσαμε τότε πως οι άνθρωποι λέγανε υποδειγματικά ακόμα τις βραχείες και τις μακρές συλλαβές ! Και μια κι αναφέρατε και τον Ταχτσή, 75 μόνο γενιές είχε υπολογίσει πως απέχουμε από την αρχαία Ελλάδα, σε φάλαγγα κατ' άνδρα...

Β.Α.: Μάλιστα. Υπάρχει όμως κι ένα πρόβλημα συντηρητικότητας της ελληνικής πια. Η οποία έχει το θετικό της συνεχιζόμενης επαφής με την ιστορία μας, αλλά μας δυσκολεύει στην πρόοδο. Κι εδώ έχει παίξει μεγάλο ρόλο η Εκκλησία, στο να μένει η γλώσσα μας κάπως στάσιμη. Κι αυτή η στασιμότητα, φοβάμαι εγώ, πως οδηγεί κατά καιρούς και σε πολιτική και κοινωνική στασιμότητα. Θυμάμαι προχείρως τώρα πόσο προσπάθησαν να συγκρατήσουν οι Συνταγματάρχες την ελευθερία της έκφρασης, και πώς, μόλις κατέρρευσε η Χούντα, είχαμε μια τόσο μεγάλη γλωσσική άνθηση. Εγώ, που γύρισα από το Παρίσι ένα χρόνο μετά, άκουγα στις κουβέντες στα καφενεία άπειρες νέες λέξεις. Εν αις και το

περίφημο ...βλήμα, που δεν μπορούσα να καταλάβω τι σήμαινε.

Γ.Π.: Εμένα πάλι ούτε αυτό μου λέει τίποτα.

Β.Α.: Να σου φέρω να διαβάσεις εφημερίδες της εποχής, Γιώργο;

Γ.Π.: Οι εφημερίδες μόνο γράφανε μια καθαρεύουσα κάπως αναγκαστική τότε, ο κόσμος όμως συνέχιζε κανονικά να πηγαίνει τα ελληνικά παρακάτω. Δεν νομίζω πως η γλώσσα είχε ποτέ σχέση με την πολιτική.

Β.Α.: Πώς δεν έχει; Η γλώσσα της Εστίας που είναι δεξιά, και υπήρξε και κατά διαστήματα και ακροδεξιά εφημερίδα, δεν είναι πιο καθαρεύουσα από τις γλώσσες όλων των άλλων εφημερίδων;

Γ.Π.: Μα από το 1850, '60, πότε καθιερώθηκε και επίσημα η καθαρεύουσα, μέχρι τη δεκαετία του '70 που καταργήθηκε κι επίσημα, θα 'πρεπε να έχει επιδράσει δραματικά την εξέλιξη της ελληνικής, δεν θα 'πρεπε; Ε, δεν την επηρέασε. Μίλησε ποτέ κανείς καθαρεύουσα; Μόνο σε τίποτα υπηρεσίες αναγκαστικά και σε δικηγορικά γραφεία ίσως, και δικαστήρια. Η γλώσσα τραβάει απτότητα το δικό της δρόμο. Κι εμένα προσωπικά μου κάνει εντύπωση το πόσο γρήγορα ανανεώνεται η γλώσσα.

-Δηλαδή;

Γ.Π.: Εκφράσεις του '50, άμα τις πεις τώρα, κανένας δεν τις καταλαβαίνει. Ούτε καν εκφράσεις του '70. Ξέρει κανένα παιδί σήμερα τι σήμαινε η λέξη «κοθώνι», ας πούμε;

Β.Α.: Έτσι είναι, κι εγώ χαίρομαι που εξελίσσεται η γλώσσα συνέχεια. Αλλά, πότε-πότε, της βάζουνε φρένο. Η Εκκλησία, το είπαμε, είναι το ένα φρένο, και τα ακροδεξιά καθεστώτα οπωσδήποτε το άλλο. Όλες οι γλώσσες του κόσμου πάντως, κατά τη γνώμη μου, είναι από μόνες τους ανοιχτές σε κάθε διάλογο, εσωτερικό ή και διεθνή. Οι γλώσσες προϊόντα διαλόγου είναι, το είπαμε και στην αρχή αυτό. Ξέρετε εσείς καμία γλώσσα να μην είναι υπέρ του διαλόγου; Οι γλώσσες είναι αθώες, οι πολιτικές και οι άνθρωποι τις εχθρεύονται και τις βιάζουν συχνά. Κι αν

σήμερα π.χ. οικονομικοί και εμπορικοί και λόγοι παγκοσμιοποίησης επιβάλλουν παντού τα αγγλικά, τα ίδια τα αγγλικά σε τίποτα δεν φταίνε. Θύμα είναι και η αγγλική αυτής της πολιτικής. Γιατί να γράφει κανείς π.χ. σε μια γλώσσα η οποία, από την υπερβολική της χρήση έχει καταντήσει υποτυπώδης; Δεν θα ήθελα να ήμουνα τώρα άγγλος συγγραφέας. Τι ποίηση να βγει πια μέσα από όλη αυτή τη φθορά;

-Μεγάλη ξαφνικά, γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, λέω εγώ !

Γ.Π.: Το ίδιο πρόβλημα δεν είχαν και τα ελληνικά την ελληνοιστική εποχή, που ήταν γλώσσα παγκόσμια; Δεν ξέπεσε σε βαρβαρική σχεδόν, λόγω της ανάγκης να μιλιέται από τόσους ξένους λαούς; Και τώρα το ίδιο γίνεται με τα αγγλικά περίπου: μιλάμε για μια γλώσσα με διακόσιες όλες κι όλες λέξεις ευρείας χρήσης.

-Κι η ...μητρική μας γλώσσα, κύριε Αλεξάκη;

Β.Α.: Κατ' αρχήν, μελετώντας μια καινούργια γλώσσα, μαθαίνεις καλύτερα τη δικιά σου. Όταν εγώ στα Σάνγκο π.χ. ανακαλύπτω πως η άρνηση πάει στο τέλος, και λες σε μια γυναίκα, «-Είσαι ωραία, μου αρέσεις», και στο τέλος της λές «Πέπε». «Πέπε» σημαίνει ακριβώς το αντίθετο ! Γιατί εμείς, λοιπόν, σκεπτόμουνα να έχουμε την άρνηση πρώτη-πρώτη, στην αρχή;

-Ο Εγγονόπουλος, τουλάχιστο, προσπάθησε, με τα ερωτηματικά του στην αρχή των στίχων...

Β.Α.: Θέλω να πω πως, εγώ μαθαίνοντας αυτήν την αφρικανική γλώσσα, δεν απομακρύνθηκα ούτε από τα ελληνικά, ούτε από τα γαλλικά. Παρεμπιπτόντως, στα Σάνγκο υπάρχει μόνο μία ελληνική λέξη: η λέξη πολιτική... Αλλά καθόλου δεν σημαίνει το επάγγελμα του πολιτικού: σημαίνει την απάτη, τον απατεώνα...

Γ.Π.: Πολιτική, πολιτικάντης, απατεώνας, απάτη.

B.A.: Εκκινώντας προφανώς από τους γάλλους τους αποικιοκράτες, που έβλεπαν οι άνθρωποι.

-Και το σινεμά, κύριε Πανουσόπουλε, ισχύει πάντα αυτό που έχετε δηλώσει πως «είναι η τέχνη για τους αναλφάβητους» ;

Γ.Π.: Βέβαια. Γι' αυτό, άλλωστε, πέτυχε και τόσο πολύ ο κινηματογράφος παγκοσμίως. Άλλωστε, ο πραγματικός ο κινηματογράφος, ο αρχικός, ήταν βουβός, δεν ήταν;

B.A.: Στην εγκυκλοπαίδεια μάλιστα του Ελευθερουδάκη του 1936 που έχω, προαναγγέλλεται το τέλος του κινηματογράφου, επειδή είχε γίνει πια ...ομιλών !

Γ.Π.: Και πράγματι χάθηκε ένα μεγάλο μέρος της τέχνης του κινηματογράφου με το τέλος του βωβού. Κι αν δεν είχε προηγηθεί ο βωβός κινηματογράφος, η τέχνη του μοντάζ μπορεί και να μην είχε εφευρεθεί καν.

-Το σινεμά δεν πέθανε, λοιπόν. Οι γλώσσες πεθαίνουν όμως σαν ...χώρες, κατά το γνωστό νέο-ελληνικό κείμενο;

B.A.: Πεθαίνουν οι γλώσσες, βέβαια. Κι αυτό είναι ένα από τα μεγάλα δράματα της εποχής μας: που πεθαίνουν κάθε χρόνο, δεν ξέρω πόσες, γλώσσες.

Γ.Π.: Εδώ έχουν πεθάνει κατά την ιστορία γλώσσες μεγάλων λαών: τα αιγυπτιακά, τα σουμεριακά...

B.A.: Και τα λατινικά ακόμα γλώσσα νεκρή δεν είναι πια; Μπορεί να έδωσαν απογόνους τα λατινικά, αλλά κανένας, βέβαια, δεν τα μιλάει πια.

Γ.Π.: Εκεί λειτούργησε η Εκκλησία τους σωστά: τα κράτησε τα λατινικά, και εν συνεχεία μπόλιασε όλες τις γλώσσες τις διαδόχους της.

B.A.: Το τραγικό είναι πως ο σημερινός ετήσιος θάνατος τόσων γλωσσών περνάει γενικά απαρατήρητος. Και φωνάζουν όλοι για τους

Ταλιμπάν που ανατίναξαν τα αγάλματα του Βούδα, αλλά το κύριο δημιούργημα του κάθε λαού είναι η γλώσσα του. Όλη του η ευαισθησία, η τέχνη, η ποίησή του, η φιλοσοφία του, στη γλώσσα του μέσα ενυπάρχει. Κι η Γαλλία προσπάθησε συστηματικά εδώ κι έναν αιώνα να «σκοτώσει» όλες τις άλλες γλώσσες που μιλιούνταν στο εσωτερικό της, εκτός από τα γαλλικά...

Γ.Π.: Κι άμα χάσει ένας λαός τη γλώσσα του χάνεται κι αυτός, άραγε;

Β.Α.: Οπωσδήποτε, αυτός ο λαός χάνει ό,τι καλύτερο έχει. Αυτό νομίζω εγώ.

-Και κινδυνεύουν και τα ελληνικά; Επειδή είμαστε πια λίγοι, αλαζόνες, επιπόλαιοι;

Β.Α.: Εγώ δεν πιστεύω πως μπορούν ποτέ να χαθούν τα ελληνικά, παρόλα τα πολλά μας, από καταβολής κόσμου, ως λαού αρνητικά. Εσύ, Γιώργο, τι πιστεύεις;

Γ.Π.: Εγώ αισθάνομαι πως τα ελληνικά παραμένουν ένα τεράστιο μηχάνημα, σαν δορυφόρος πολύπλοκος πάντα, σαν διαστημικός σταθμός, που τον διαχειρίζονται όμως κάτι παιδιά του νηπιαγωγείου. Που δεν καταλαβαίνουν σχεδόν τίποτα. Εμείς μπροστά στη γλώσσα μας είμαστε πάρα, μα πάρα πολύ μικροί. Και δεν μπορούμε, δυστυχώς, ούτε να τη φτιάξουμε, αλλά δεν μπορούμε, ευτυχώς, ούτε να την καταστρέψουμε.

Περιοδικό «Κ», Η Καθημερινή, 14/12/08, σ. 79-82.

(LINK:

Στέφανος Α. Κουμανούδης, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από των αρχαιοτάτων χρόνων έως το 1876 (μεταγραφή και συμπλήρωση μέχρι τις μέρες μας Γιώργος Πανουσόπουλος), Αιγαίον, Λευκωσία 2010.

<http://www.allbooks.gr/book.php?TitlesID=167080>)

